

Az átutazó turizmus magyarországi sajátosságai, különös tekintettel a költésre

**The features of transit tourism in Hungarian,
with a special focus on spending**

Kincses Áron
Központi Statisztikai Hivatal
E-mail:
aron.kincses@ksh.hu

Tóth Géza
Központi Statisztikai Hivatal
E-mail:
geza.toth@ksh.hu

Tömöri Mihály
Nyíregyházi Főiskola
E-mail:
tomori.mihaly@nye.hu

Michalkó Gábor
MTA CSFK,
Budapesti Corvinus Egyetem
E-mail:
michalko.gabor@csfk.mta.hu

Kulcsszavak:
átutazó turizmus,
turisztikai költés,
Magyarország

Tanulmányunkban a magyarországi átutazó turizmusban részt vevők turisztikai magatartását, azon belül is a költés sajátosságait mutatjuk be. Többváltozós matematikai statisztikai módszerek segítségével feltárjuk a 2009 és 2013 között Magyarországra érkező külföldiek motivációs hátterét, költésének jellemzőit, majd az átutazók kiadási struktúráját, a költésre ható tényezőket állampolgárság szerinti bontásban.

Vizsgálataink szerint a Magyarországra érkező külföldiek költési összetételében jelentős részt képviselnek az átutazók, akiknek a költése folyamatosan nő. Az átutazás legfontosabb költéstípusai az üzemanyag-vásárlás és a vendéglátóhelyi étkezés. A Magyarországon átutazó látogatók közül Románia, Szerbia (Montenegróval és Koszovóval együtt), valamint Bulgária állampolgárainak részesedése a legnagyobb. Az átutazók kiadása és számuk is kismértékben emelkedett a vizsgált időszakban, viszont az egy főre számított kiadások csökkentek. Kimutattuk, hogy ennek hátterében az országok közötti ártrendeződs áll.

Az átutazásra fordított költések változását az egyes országokhoz való tartozás határozza meg leginkább. Kutatásunk alapján megállapíthatjuk, hogy az átutazás legmarkánsabb folyamatai alapvetően az általános európai trendektől, illetve a Magyarország által az átutazók számára biztosított feltételektől függnnek.

The present study focuses on the tourist behaviour of participants in Hungarian transit tourism, and on the particularities of their spending. The work with the help of multi-variable mathematical-statistical methods explores the motivational background and spending characteristics of foreigners coming to Hungary, then it investigates the expenditure structure of transit travellers including the related influencing factors broken down by nationality for the years of 2009–2013.

According to our studies transit travellers already have a very significant share in the spending composition of foreigners arriving in Hungary, moreover their spending continues to rise. Fuel purchases and meals in restaurants are the most important types of transit spending. Among visitors travelling through Hungary, the nationals of Romania, Serbia-Montenegro and Kosovo, Bulgaria have the largest share. The spending and number of transit travellers slightly increased in recent times too, however the per capita expenditures decreased. We have shown that this is due to rearrangement between countries.

The change in transit spending is determined mostly by nationality. The most important finding of our research is that the key processes of transit travel basically depend on the general European trends and the conditions ensured by Hungary for transit travellers. Tourism policy should take into account this finding.

Keywords:
transit tourism,
tourist spending,
Hungary

Beküldve: 2014. június 20.

Elfogadva: 2016. június 27.

Bevezetés

A turizmus a világgazdaság egyik motorja, a nemzetközi turistaforgalom átlagos évi 4%-os növekedése, illetve a határokat átlépő utazók költésének hasonló arányú emelkedése kedvezően befolyásolja az érintett országok GDP-, foglalkoztatottság- és exportmutatóit (UNWTO 2015). A forgalom és a költés volumenének bővülésével párhuzamosan a nemzetközi turizmus értelmezési tartománya is szélesedik, amelynek

eredményeként napjainkban már a 24 óránál rövidebb, országhatárokat átlépő utazásokat is e fogalomkörön belül tárgyaljuk (Cooper–Hall 2016). A szabadidős tevékenységek tér- és időbeli differenciálódása, a szolgáltatások államhatárokon átívelő igénybevehetősége, továbbá a munkavégzés helyhez kötöttségének lazulása következtében számos új utazási motiváció került fel a turizmus amúgy is tarka palettájára. Ezek tekintélyes részének kielégítésére az úgynevezett rövid vagy egynapos utazások keretében kerül sor (Wynen 2013, Yousuf–Backer 2015). A jelenséget az Európai Unió is felismerte, az Európai Parlament és a Tanács 2011-ben rendeletet¹ alkotott azon utazások statisztikai számbavételének mielőbbi kidolgozására, amelyek a korábbi (1995. évi) irányelvben foglaltak szerint kimaradtak az adatgyűjtésből. Magyarországon az MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont (CSFK) Földrajztudományi Intézetében 2012 óta zajló OTKA kutatási program keretében folynak azok a vizsgálatok, amelyek az úgynevezett „láthatatlan turizmusként” értelmezhető utazások gazdasági, társadalmi és környezeti sajátosságait tárják fel (Michalkó–Rátz 2013). E program égisze alatt kezdődött (a KSH-val való együttműködésben) Magyarország átutazó turizmusának tanulmányozása, az első eredmények az érintett desztinációk körvonalazását segítették elő (Kincses et al. 2014).

Elméleti háttér

Annak ellenére, hogy az átutazás Közép-Európa számos országában, köztük Ausztriában, Csehországban, Magyarországon, Szlovákiában és Szlovéniában is hosszú ideje meghatározó jelenség (az adott országba belépő külföldiek legalább egynegyede 24 órán belül a belépésitől eltérő határszakaszon kilép), a nemzetközi szakirodalom mégis meglehetősen mostohán tekint erre a kérdésre (Bakic 1988, Johnson 1995, Hall 1998). A téma kutatásának elhanyagolását feltételezhetően magyarázó okok között magának az átutazásnak a természetét kell elsőként említeni, ugyanis egy gyors lefolyású, viszonylag zárt rendszerben zajló mobilitásról van szó, amelynek megfigyelése számos nehézségbe ütközik. Az átutazás lényege a holt idő lerövidítése, a célterület minél gyorsabb elérése, vagyis a kiindulási és a célterület közötti, gyakran önálló entitással (például állam, városállam) rendelkező szakasz legkevesebb megállással, legrövidebb tartózkodással való áthidalása. Ebből kifolyólag az idő nyomása alatt álló átutazókkal kapcsolatos adatgyűjtés roppant nehézkes, kérdőív kitöltésére, interjúzásra nem szívesen szánunk időt, a velük kapcsolatban lévő szolgáltatóktól pedig csak korlátozott információk szerezhetők be. Az átutazással összefüggő problémák kutatásában rejlő potenciál fel nem ismerésének másik lehetséges oka a jelenség szerepének,

¹ Az Európai Parlament és Tanács 692/2011/EU rendelete (2011. július 6.) a turizmusra vonatkozó európai statisztikákról és a 95/57/EK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről.

hatásainak lebecsülésében keresendő. Az adott országba belépő külföldiek csoportjában a turisták és a kirándulók mellett az átutazókat – az egysíkú tevékenységükből fakadó társadalmi, gazdasági, környezeti hatásokkal összefüggésben – a valós részese-désükhöz képest mind ez ideig csak elvétve figyelték meg.

Az átutazással közvetlenül foglalkozó nemzetközi szakirodalom elsősorban a repülőtereken jelentkező forgalomra koncentrál. A nemzetközi repülőtereken igénybe vehető szerteágazó szolgáltatások, különösen a vámmentes üzletek vizsgálata (Graham 2009) mellett a különböző biztonsági szempontok, a határátlépés és a vámolás (Prager et al. 2015), a járványügyi kockázatok (Malone et al. 2009) szerepeltek a kutatásokban. Felismerték, hogy a kedvező földrajzi fekvésű, csomóponti elhelyezkedésű, jelentős átutazó forgalmat lebonyolító repülőterek nem csupán a repülőtéri szállodákban éjszakázók sajátos kereslete, hanem a települések vonzerejére épülő dinamikus turizmusfejlesztés révén is profitálnak az átutazókból (Lohmann et al. 2009).

Az átutazást közvetetten érintő tanulmányok sorában az utazók szállításával és a környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozókkal is találkozhatunk. A tranzitforgalom sikeres lebonyolításában közreműködő közlekedési vállalatok szerepének értékelése (Schiefelbusch et al. 2007) csakúgy a vizsgálatok tárgyát képezte, mint a magánszektor hozzájárulásának áttekintése (Gopalan–Narayan 2010). Utóbbi esetében nem csupán az informális (Michaud 1991), hanem a megosztott gazdaság (Böhler et al. 2006) szereplőinek részvételétől sem lehet az átutazás problematikájának megértése során eltekinteni. A fejlődő világ nehezen megközelíthető úti céljaiba történő eljutás, a rosszul szervezett közlekedési infrastruktúrával rendelkező területeken való „átkelés” feltételezi a helyi közösségek által biztosított szolgáltatásokat. Az átutazással összefüggésben jelentkező környezetterhelés, a fenntarthatóság elvének az érintett útvonalakon való biztosítása is fontos kérdéskör (Filimonau et al. 2014).

Az átutazók utazási szokásainak, turisztikai magatartásának feltárása elvétve jelenik meg a szakirodalomban. Az átutazás témakörén belül sajátos területet képvisel a stoppolás (Laviolette 2016), amely egyrészt életforma, másrészt a megosztott gazdaság tárgykörének periferiáján elhelyezkedő jelenség, harmadrészt a társadalmi felelősségvállalás és a szolidaritás egyik kifejeződése. Amíg a stoppolás átutazásban jelentkező hatásai valóban elhanyagolhatóak, addig a lakókocsival/lakóautóval érkezők magatartása már a hagyományos értelemben vett turizmusban is vizsgálható. A lakókocsi/lakóautó biztosította szabadságnak és rugalmas döntéshozatalnak köszönhetően számos esetben előfordul, hogy az átutazási motiváció az adott desztinációban való éjszakázással párosul (Green 1978). Ez lehet tervezett (kiszámított) és kialakulhat spontán (megtetszik az utasoknak a hely, ahol éppen megpihentek) vagy kényszer, illetve a körülmények hatására (váratlan esemény, közlekedési dugó stb.) is. A lakókocsi/lakóautó használata (útdíj, parkolási díj, üzemanyag), továbbá a benne utazók ellátása (kiskereskedelem, vendéglátás), esetleg szabadidős tevékenysége vagy éjszakázása, a jármű szervizelése már érdemi költséget generálhat.

Az átutazás – mivel az esetek többségében nem párosul az adott országban való éjszakázással – a szálláshely-statisztikai adatgyűjtés körén kívül eső jelenség (Parocco et al. 2012). Az Európai Unió schengeni övezetéhez tartozó országok többségében nem regisztrálják az uniós állampolgárok áramlását, így becsült, származtatott vagy statisztikai mintavételi eljárásból származó adatok alapján értékelik a jelenséget (Volo–Giambalvo 2008). A nemzetközi szakirodalom *unobserved* vagy *unmeasured* turizmusként említi a személyforgalomban jelentkező átutazáshoz kötődő mobilitást (De Cantis et al. 2015), a magyar nyelvű szakirodalom a láthatatlan turizmus kifejezést használja a 24 óránál rövidebb, illetve regisztrált szálláshelyhez nem kötődő utazásokra (Michalkó–Rátz 2013).

A költés a turisztikai magatartás legelemibb része (Rátz 2004). A költés teszi az utazót turistává, a szolgáltatások ellenérték fejében történő igénybevételének köszönhetően válik a környezetváltozásban érintett személy az adott ország(ok) turizmusát generáló aktorrá. A költés az utazást meghatározó számos tényezővel korrelál, alapvetően a motivációval áll a legszorosabb összefüggésben (Suh–McAvoy 2005). Egy átlagos turista költésstruktúrájának összetevői között a szállásra, a vendéglátásra, a programokra és az áruvásárlásra fordított kiadások megközelítően azonos arányban vannak jelen (Michalkó 2012).

Módszer

A Központi Statisztikai Hivatal a Magyarországon átutazókról 2007 óta készített felmérést „A külföldiek magyarországi turisztikai és egyéb kiadásai (negyedéves)” kérdőív részeként. A felmérés megfigyelési köre a határon nem tehergépkocsival kilépő külföldi és belépő magyar állampolgárokra terjed ki. A megfigyelés mintája rétegzett, nem valószínűségi minta. Az éves mintanagyság 2008-tól körülbelül 60 ezer kérdőív a teljes kérdőív vonatkozásában, amelyen belül az átutazókkal kapcsolatos minta elemszáma 14–15 ezer között ingadozik. A napok kiválasztása szisztematikus, véletlen. Az adatfelvétel személyes kikérdezés útján történik.

Kutatásunkban elsősorban öt év adatait vizsgáltuk. A 2009 és 2013 közötti időszak kiválasztásának alapvető oka az, hogy a gazdasági válság utáni időszak adatai nyilvánvalóan jelentősen különböznek az azt megelőző időszakétól. 2009 után viszont kimutatható, hogy a válság utáni kilábalás milyen formában jelenik meg az átutazás adataiban.

A külföldiek turisztikai tulajdonságai

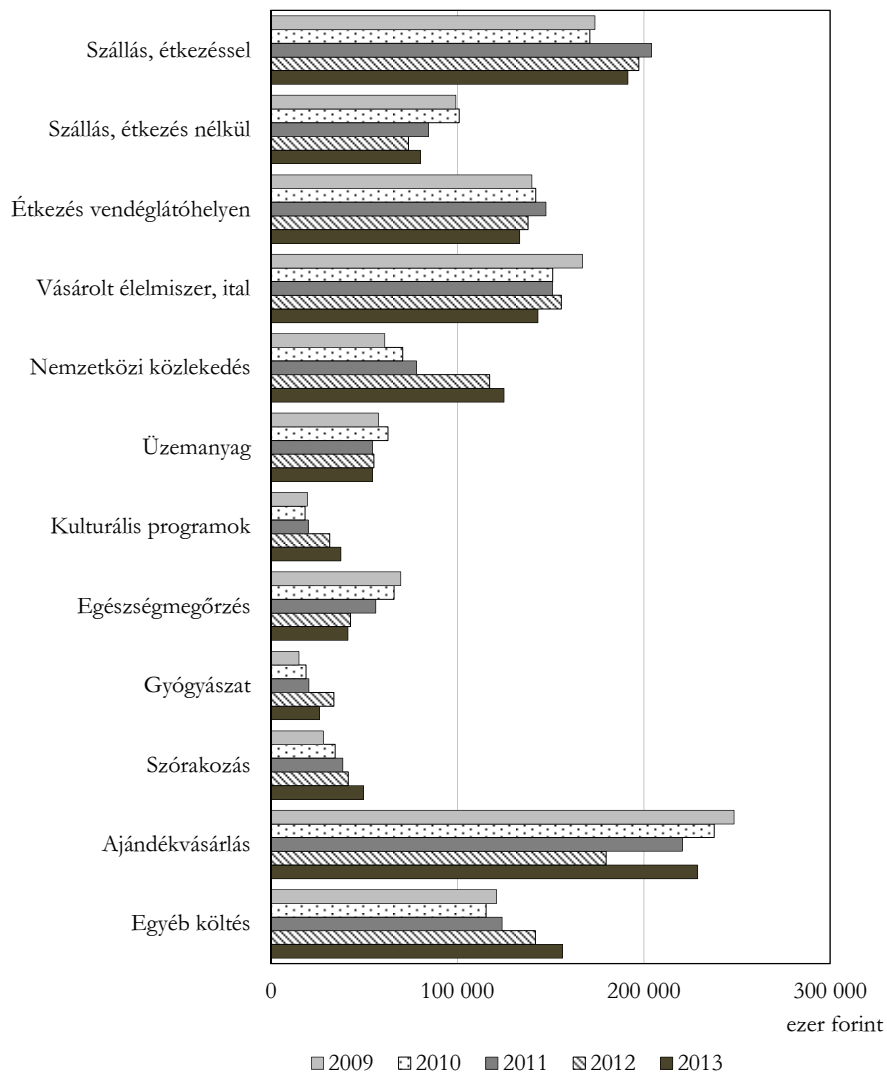
A külföldi turisták magyarországi költéseit költségnemenként, motivációs cél és állampolgárság szerint is csoportosíthatjuk. A turisták magyarországi költései lassú ütemben, de folyamatosan növekszenek. A vizsgált öt év alatt a turisták által elköltött

pénzek 6%-kal emelkedtek. A legnagyobb súlyai az ajándékok vásárlásának és a szállás étkezéssel költsénekeknek vannak. A legdinamikusabban a nemzetközi közlekedésre (205%), kulturális programokra (192%), szórakozásra (177%) és a gyógyászatra (173%) való kifizetések növekedtek 2009-ről 2013-ra.

1. ábra

A külföldi turisták összes költségei költségmeneként

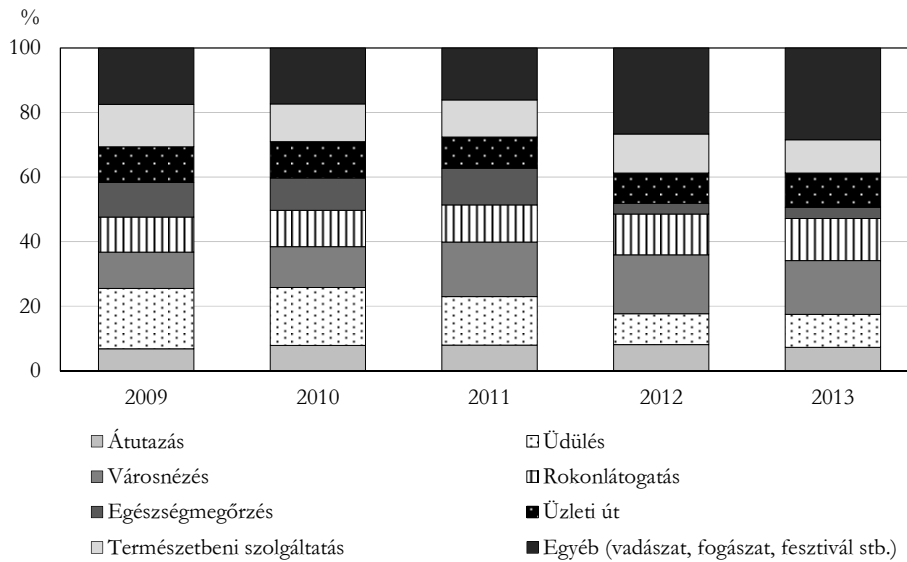
Total spending of foreign tourists by types of spending, 1000 HUF

A költségmenek mellett motiváció szerint is bonthatjuk a turisták költségeit.

2. ábra

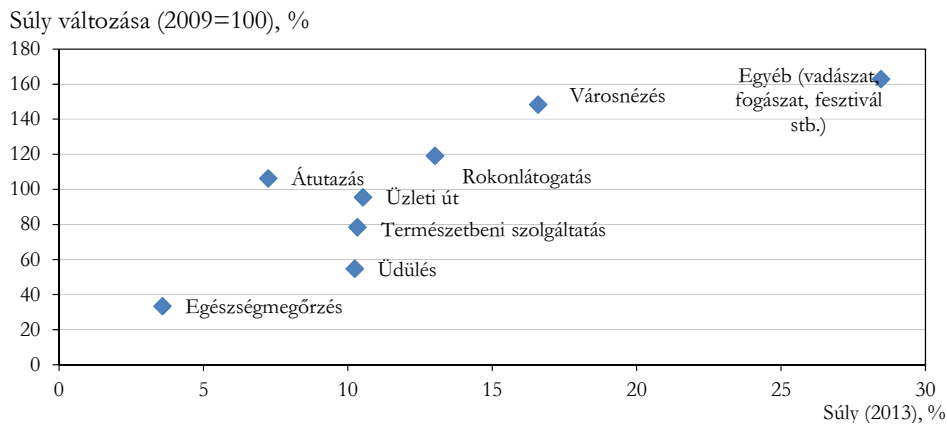
A külföldi turisták összes költségének megoszlása motivációk szerint
 Distribution of total spending of foreign tourists by motivation

A városnézés és a rokonlátogatás a külföldi turisták legjelentősebb motivációi Magyarországon. A vizsgált öt év alatt a motivációk részesedése a külföldi turisták forintban kifejezett költségeiből jelentősen megváltozott. A „klasszikus” célok (mint az egészségmegőrzés, üdülés) visszaszorulóban vannak, míg a vadászat, a fogászat, a városnézés aránya és összege folyamatosan, dinamikusan növekszik.

3. ábra

A turizmus motivációinak súlya az összes költsékből és ezek változásai
 Changes in the weight of tourism motivations within all spending (%)

A motivációk és a költségnemek nem függetlenek egymástól. A minőségi ismérvek közötti kapcsolat szorosságát az ún. szorossági mérőszámok segítségével vizsgáljuk. Az asszociációs elemzés alap gondolata a függetlenség feltételezésével számított gyakoriság. A kontingenciatáblázat keresztösszefüggéseket magában foglaló, teljes eseményrendszert tartalmazó valószínűségi táblázat.

1. táblázat

Keresztösszefüggések

Cross-relationship

	x ₁	x ₂	Σ
y ₁	p ₁₁	p ₁₂	p _{1.}
y ₂	p ₂₁	p ₂₂	p _{2.}
Σ	p _{.1}	p _{.2}	1

Például 2x2-es táblázat (nem szimmetrikus), ahol $p_{ij} = P(X=x_i, Y=y_j)$, $i, j=1, 2$. Ekkor a két változó függetlenségét a

$$\Phi^2 = \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J \frac{(p_{ij} - p_{i.} \cdot p_{.j})^2}{p_{i.} \cdot p_{.j}}$$

méri.

- Φ^2 mennyiség normalálásával adódik a Pearson-féle statisztika:

$$P = \sqrt{\frac{\Phi^2}{\Phi^2 + 1}}$$

- $P=0$ függetlenség
- $P=1$ függvényyszerű
- $0 \leq P \leq 1$ sztochasztikus kapcsolat

2. táblázat

**A külföldiek költségnemek és motivációk közötti
asszociációs kapcsolatainak szorossága**

Closeness of associative relations between cost types and
motivations in case of foreigners

Év	Φ^2	P	Az átutazás részesedése Φ^2 -ből, %
2009	0,755	0,656	17,177
2010	0,734	0,651	17,065
2011	0,696	0,641	19,690
2012	0,611	0,616	21,363
2013	0,571	0,603	24,335

Közepesen erős, bár folyamatosan csökkenő kapcsolat van a külföldiek motivációi és a költsésemek között. Miközben öt év alatt együttesen 5 százalékponttal csökkent a Pearson-féle asszociációs együttható értéke, addig a költségnemek és az átutazás függősége tovább emelkedett. Azaz az átutazásnak vannak tipikus költségtípusai, míg a többi célra ez kevésbé érvényes.

Az átutazás a teljes külföldi turisztikai költsékekből az üzemanyag-vásárlás 49, a vendéglátóhelyen történő étkezések 14%-át teszi ki, miközben egészségmegőrzésre, kulturális programokra, gyógyászatra stb. nem költenek az átutazók.

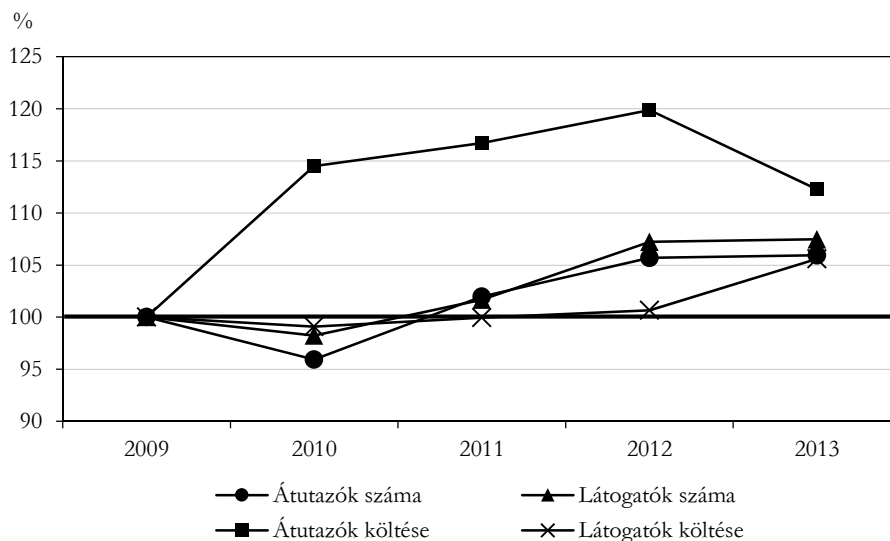
Az átutazás szerepe a magyarországi nemzetközi turizmusban

2013-ban mintegy 15 563 ezer fő érkezett Magyarországra átutazási céllal, és látogatásuk során 91 914 millió forintot költöttek el. 2009 óta a látogatószám 6 %-kal, a kiadás folyó áron számolva mintegy 12%-kal nőtt. Ha a látogatók számának alakulásával vetjük össze az átutazókat, akkor megállapíthatjuk, hogy a bázisévhez és az összes látogatóhoz képest számuk mintegy 1 százalékponttal kisebb, míg költségük 6 százalékponttal nagyobb mértékben nőtt.

4. ábra

A Magyarországra átutazási céllal érkező külföldi látogatók száma és költsége a 2009. évi százalékában

Number and spending of foreign transit visitors to Hungary as a percentage of 2009

Mint azt a 3–4. táblázatok mutatják, 2009 és 2013 között az átutazók részesedése a Magyarországra érkező külföldieknek több mint egyharmadát tette ki. Részesedésük a tartózkodási időből 15–16%-os, a költsékekből 7–8%-os volt, és az egyes évek között

csak minimálisan ingadozott. Az egy főre jutó kiadás az átutazók esetében a külföldi látogatók kiadásainak 18–20%-át tette ki. Az átlagos tartózkodási idő a tevékenység jellegéből adódóan „csak” 1 nap, bár kismértékben emelkedett.

3. táblázat

Az átutazók részesedése a Magyarországra érkező külföldi látogatók számából, tartózkodási idejéből és kiadásaiból

Share of transit visitors in the number, place of residence and expenditures of foreign visitors to Hungary

Év	Szám	Tartózkodási idő	Kiadás (%)
2009	36,2	15,6	6,8
2010	35,3	15,4	7,9
2011	36,3	16,0	8,0
2012	35,6	16,6	8,1
2013	35,6	16,2	7,2

4. táblázat

Az átutazók és a külföldi látogatók kiadásának és tartózkodási idejének összevetése

Comparing the spending and length of stay of transit travellers and visitors

Év	Egy főre jutó kiadás, ezer forint		Átlagos tartózkodási idő, nap	
	átutazás	összesen	átutazás	összesen
2009	5,6	29,6	1,03	2,39
2010	6,7	29,8	1,05	2,4
2011	6,4	29,1	1,06	2,4
2012	6,3	27,7	1,07	2,29
2013	5,9	29	1,06	2,33

Átutazási célú turizmus állampolgárság szerint

Az átutazók országok szerinti jellemzését a 2013. évi adatok tükrében végeztük el. Elemzésünkben csak azokat az országokat szerepeltettük, amelyek esetében a minta elemszáma 100 fölötti, s így a velük kapcsolatos eredmények statisztikailag relevánsak.

Az átutazó turizmus jellegéből fakadóan korlátozott földrajzi távolságon belül képes hatást kifejteni. Így főként az európai, azon belül is a Magyarországhoz közelebbi országok turistáinak költségeit mutathatjuk ki hazánkban.

A Magyarországon átutazó látogatók között Románia, Szerbia (Montenegróval és Koszovóval együtt), valamint Bulgária állampolgárai emelkednek ki. A látogatók

száma, tartózkodási ideje és kiadásai szerint is e három ország teszi ki a Magyarországon átutazók több mint felét. Az átlagos tartózkodási idő Olaszország, Németország és Bulgária állampolgárai esetében a legmagasabb. Körükben egyre gyakoribb, hogy az átutazást – nyilván a hosszú út következtében – megszakítják, és valamely szálláshelyen megszállva, útjukat másnap folytatják céljuk felé.

Az egy látogatóra jutó költség Ukrajna állampolgárai esetében a legnagyobb, akiket az olaszok és a németek követnek.

5. táblázat

**A Magyarországon átutazók részesedése és főbb jellemzői
kibocsátó országok szerint, 2013**

Share and main features of those travelling through Hungary
by source country, 2013

Ország	Részesedés, %			Átlagos tartózkodási idő, nap	Egy látogatóra jutó kiadás, ezer forint
	szám	tartózkodási idő	kiadás		
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>1,06</i>	<i>5,91</i>
Ebből:					
Ausztria	4,7	4,6	3,7	1,02	4,67
Bulgária	7,2	7,4	8,8	1,09	7,25
Csehország	3,3	3,4	3,2	1,07	5,57
Hollandia	0,6	0,6	0,7	1,08	7,04
Horvátország	2,6	2,4	1,5	1,00	3,33
Lengyelország	7,3	7,2	6,4	1,04	5,24
Németország	5,5	5,8	7,3	1,12	7,85
Olaszország	1,5	1,6	2,3	1,13	9,23
Románia	32,5	33,0	32,6	1,07	5,92
Szerbia ^{a)}	13,6	13,3	11,5	1,03	4,99
Szlovákia	5,2	4,9	3,3	1,01	3,78
Szlovénia	1,1	1,1	0,5	1,00	2,44
Ukrajna	5,1	5,2	8,3	1,08	9,61

a) Montenegróval és Koszovóval együtt.

Az átutazók magyarországi költségének legfontosabb része természetesen az üzemanyag-vásárlás, ami a kiadásaik közel 30%-át teszi ki. Ezután a költség mintegy ötödével következik a vendéglátóhelyen történő étkezés, s ettől kissé lemaradva a vásárolt ital, illetve élelmiszer. További fontos kiadási tételek az egyéb költség, valamint az ajándék-vásárlás.

6. táblázat

**Az átutazókra jellemző legfontosabb költéstípusok részesedése
az összes költésükből, 2013**

Share of main types of spending characteristic of
transit visitors in their total spending

Ország	Szállás, étkezéssel	Étkezés vendéglátó- helyen	Vásárolt élelmiszer, ital	Üzemenyag	Ajándék	Egyéb költés
Ausztria	2,7	20,1	12,6	30,8	21,9	10,1
Bulgária	3,4	18,5	12,7	39,6	8,5	14,7
Csehország	6,0	21,9	11,7	36,9	5,1	15,6
Hollandia	5,3	20,8	14,2	33,7	20,2	5,5
Horvátország	0,0	20,8	19,6	23,2	6,0	28,2
Szerbia ^{a)}	1,8	20,4	19,9	26,1	15,8	11,8
Lengyelország	3,6	21,9	12,3	38,9	6,0	14,0
Németország	6,1	22,7	12,0	31,7	14,1	10,9
Olaszország	6,1	23,0	11,3	31,2	16,6	11,5
Románia	3,3	18,5	20,5	23,7	13,5	19,2
Szlovákia	1,1	18,0	11,3	40,4	6,0	21,6
Szlovénia	0,0	25,5	14,3	26,2	7,9	23,0
Ukrajna	2,0	24,4	22,5	21,9	12,0	12,7
<i>Átlag</i>	3,2	20,2	17,3	28,8	12,4	15,6

a) Montenegróval és Koszovóval együtt.

2013-ra az átutazó turisták kiadása és száma is kismértékben emelkedett 2009-hez képest. Az egy látogatóra jutó kiadás 5,91 ezer forintról 5,57 ezer forintra csökkent.

A főátlag-, a részátlag- és az összetételhatás-indexek segítségével elemezzük tovább az átutazó turizmus magyarországi szerkezetét.

Az alábbi jelöléseket használjuk:

$$I' = \frac{\sum B_{j1} V_{j1}}{\sum B_{j1}} : \frac{\sum B_{j1} V_{j0}}{\sum B_{j1}} = \frac{\sum B_{j1} V_{j1}}{\sum B_{j1} V_{j0}}$$

$$I'' = \frac{\sum B_{j1} V_{j0}}{\sum B_{j1}} : \frac{\sum B_{j0} V_{j0}}{\sum B_{j0}}$$

$$I = \bar{V}_1 : \bar{V}_0 = \frac{\sum A_{j1}}{\sum B_{j1}} : \frac{\sum A_{j0}}{\sum B_{j0}} = \frac{\sum A_{j1}}{\sum A_{j0}} : \frac{\sum B_{j1}}{\sum B_{j0}} = \frac{\sum B_{j1} V_{j1}}{\sum B_{j1}} : \frac{\sum B_{j0} V_{j0}}{\sum B_{j0}}$$

7. táblázat

Átutazó turizmus a látogatók száma és kiadásai szerint, kibocsátó országoként

Transit tourism by number and spending and nationality of tourists

Ország	2009			2013		
	szám, fő (B ₀)	kiadás, ezer forint (A ₀)	egy látoga- tóra jutó kiadás, ezer forint (V ₀)	szám, fő (B ₁)	kiadás, ezer forint (A ₁)	egy látoga- tóra jutó kiadás, ezer forint (V ₁)
Ausztria	610 150	4 722 363	7,74	737 167	3 442 160	4,67
Bulgária	–	–	–	1 118 328	8 107 816	7,25
Csehország	656 343	2 397 038	3,65	521 254	2 904 563	5,57
Hollandia	115 411	773 133	6,70	90 672	638 031	7,04
Horvátország	328 784	2 247 046	6,83	400 621	1 335 655	3,33
Lengyelország	914 063	4 580 746	5,01	1 130 210	5 926 767	5,24
Németország	970 348	6 623 624	6,83	853 517	6 698 591	7,85
Olaszország	252 584	1 590 964	6,30	233 682	2 155 759	9,23
Románia	5 424 806	25 303 358	4,66	5 065 355	29 988 409	5,92
Szerbia ^{a)}	1 140 318	8 620 381	7,56	2 122 500	10 591 261	4,99
Szlovákia	1 050 741	2 988 138	2,84	802 685	3 034 746	3,78
Szlovénia	146 487	381 116	2,60	176 038	429 404	2,44
Ukrajna	618 018	5 435 836	8,80	791 861	7 609 932	9,61
Egyéb	2 463 683	16 207 534	6,58	1 519 312	9 050 732	5,96
<i>Összesen</i>	<i>14 691 736</i>	<i>81 871 277</i>	<i>5,57</i>	<i>15 563 202</i>	<i>91 913 827</i>	<i>5,91</i>

a) Montenegróval együtt.

Az elemzés alapján megállapítható, hogy a részviszonyszámok változása okozza a pozitív hatást a kiadásokban, míg az összetétel változása, pontosabban a részsokaság összetételében bekövetkezett változás (országok közötti átrendeződés) negatív hatást gyakorol a főátlagindexre.

$$I = 105,98$$

$$I' = 110,36$$

$$I'' = 96,04$$

A költési szerkezet 2010-ről 2013-ra történt változását shift-share analízis segítségével vizsgáltuk tovább. A módszer szakirodalmi háttere meglehetősen bőséges, melyen belül a turisztikai alkalmazásokra is számos példa akadt (Houston 1967, Stevens–Moore 1980, Selting–Loveridge 1992, Andrikopolous–Carvalho 1990, Fuchs et al.

2000, Sirakaya et al. 2002, Toh et al. 2004, Yasin et al. 2004). Kutatásunkban e munkákra alapoztunk, s így a módszer részletes ismertetésétől, illetve különböző megközelítési lehetőségeitől itt eltekintünk.

A következőkben shift-share analízisünkben azt vizsgáltuk, hogy a költsékek 2010-ről 2013-ra történt változását mennyiben magyarázza *az összes ország átutazóira jellemző költsésszerkezet*, illetve mennyiben egyéb okok, melyek csak *az adott kibocsátó ország* jellemzőihez köthetők.

2010-ről 2013-ra a vizsgált országok átlagában az átutazó turisták költése folyó áron 1,03-szorosára növekedett. A 8. táblázatban az összes változás oszlop esetében azon országoknál láthatunk 100-at, ahol ennél az értéknél nagyobb, míg azoknál –100-at, ahol ennél alacsonyabb volt a növekmény. A változás két részre osztható. A területi összetevőn azt értjük, hogy az összváltozáson belül mekkora a szerepe az egyes országokhoz kötődő egyedi folyamatoknak. Költsésszerkezeti összetevő azt fejezi ki, hogy a kiadások változásán belül mekkora a szerepe a költségtípusok összköltségen belüli alakulásának a vizsgált országok összességében.

Megállapítható, hogy az egyes országokhoz köthető összetevő a legtöbb esetben nagyobb jelentőséggel bír, mint a költsésszerkezet, hiszen abszolút értékben a hozzá tartozó százalékos értékek magasabbak.

8. táblázat

A költés 2010 és 2013 közötti változásának összetevői
Changes in the components of spending between 2010 and 2013

Ország	Összes változás	Területi	Költsésszerkezeti
Ausztria	-100,0	-11 696,3	11 596,3
Csehország	100,0	100,5	-0,5
Horvátország	-100,0	-101,5	1,5
Lengyelország	100,0	101,5	-1,5
Németország	-100,0	-152,9	52,9
Olaszország	100,0	24,9	75,1
Románia	-100,0	-78,3	-21,7
Szerbia ^{a)}	100,0	91,5	8,5
Szlovákia	-100,0	1 119,9	-1 219,9
Szlovénia	-100,0	-97,8	-2,2
Ukrajna	100,0	106,4	-6,4

a) Montenegróval és Koszovóval együtt.

A 9. táblázat azt mutatja, hogy a kiadások 2010 és 2013 közötti változása elsősorban Szerbia (Montenegróval és Koszovóval együtt) átutazóit érintette, akiket Ukrajna és Lengyelország követ. Az átlaghoz képest kisebb változás Románia, Németország

és Horvátország állampolgáira jellemző. A területiség pozitív és negatív szerepe éppen azokban az országokban emelhető ki, melyeket az összváltozásnál említettünk. A költsésszerkezet változása Németország, Szerbia (Montenegróval és Koszovóval együtt), valamint Olaszország állampolgárai tekintetében haladta meg legnagyobb mértékben az átlagot, míg Románia, Szlovákia és Ukrajna esetében a legnagyobb mértékben maradt el attól.

9. táblázat

A költségek 2010 és 2013 közötti változásának összetevői
Changes in the components of spending between 2010 and 2013

Ország	Összes+	Összes–	Területi+	Területi–	Költség-szerkezeti+	Költség-szerkezeti–
Ausztria	0,0	0,0	0,0	1,2	6,7	0,0
Csehország	12,0	0,0	12,4	0,0	0,0	0,3
Horvátország	0,0	17,0	0,0	17,7	1,5	0,0
Lengyelország	16,7	0,0	17,5	0,0	0,0	1,5
Németország	0,0	18,1	0,0	28,5	54,6	0,0
Olaszország	3,7	0,0	0,9	0,0	15,6	0,0
Románia	0,0	62,2	0,0	50,0	0,0	76,9
Szerbia ^{a)}	44,7	0,0	42,0	0,0	21,6	0,0
Szlovákia	0,0	0,2	2,1	0,0	0,0	12,6
Szlovénia	0,0	2,5	0,0	2,6	0,0	0,3
Ukrajna	23,0	0,0	25,1	0,0	0,0	8,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

a) Montenegróval és Koszovóval együtt.

10. táblázat

Az országok csoportosítása a költségek 2010 és 2013 közötti változásának összetevői szerint
Grouping of countries by changes
in the components of spending between 2010–2013

Területi+ és Költsésszerkezeti+	Területi+ és Költsésszerkezeti–	Területi– és Költsésszerkezeti+	Területi– és Költsésszerkezeti–
Olaszország Szerbia ^{a)}	Csehország Lengyelország Szlovákia Ukrajna	Ausztria Horvátország Németország	Románia Szlovénia

a) Montenegróval és Koszovóval együtt.

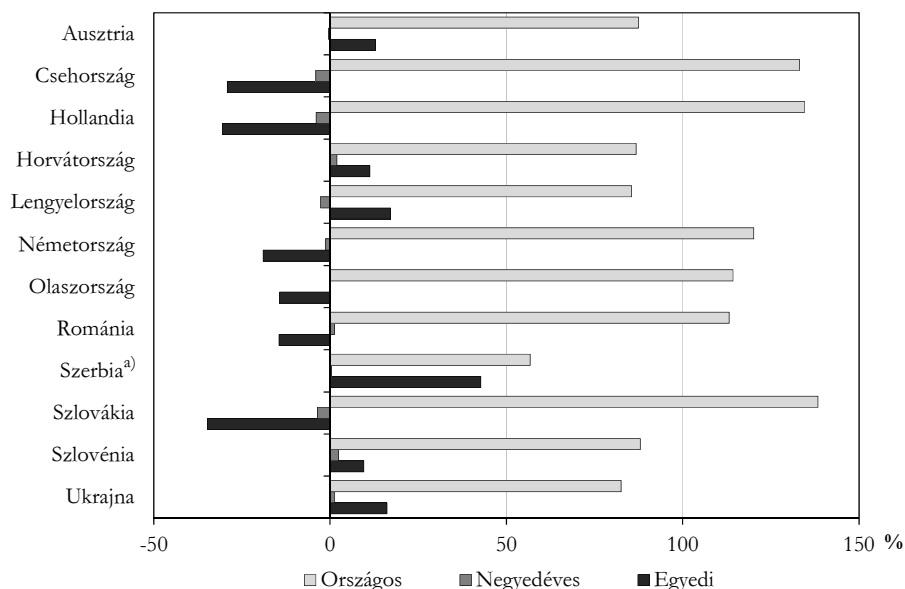
A költségek változásának elemzése után megvizsgáltuk, hogy 2009-ről 2013-ra milyen szerepe volt a látogatók számának, illetve költségének változásában az országos folyamatoknak, a szezonitásnak, a folyamatok negyedévenkénti alakulásának, illetve az egyes országokhoz köthető helyi okoknak. Megállapítható, hogy mind az átutazó látogatók száma, mind kiadásai tekintetében a legfontosabb tényező a vizsgált időszakban a Magyarország átutazó forgalmát átlagosan jellemző *általános tendencia*. Az átutazás legfontosabb folyamatait tehát nem az átutazók negyedéves szerkezetének alakulásától, illetve a kibocsátó országok valamilyen speciális tényezőjétől függnek, hanem alapvetően az általános európai trendektől, illetve a Magyarország által az átutazók számára biztosított feltételektől.

A negyedéves struktúra, vagyis a negyedéves eloszlások hatása a látogatók számának változására marginális, míg a kiadásokra már nagyobb jelentőségű. Míg a látogatók számában bizonyos országoknál ez a tényező még pozitív előjelű is, a költségekben már mindenütt negatív előjelű. Ez azt jelzi, hogy a 2009-ről 2013-ra több negyedévben az éves átlagnál alacsonyabb volt a növekedés. A kibocsátó országhoz köthető ok mind a látogatók száma, mind kiadása tekintetében pozitívan és negatívan is befolyásolta az alapvetően az országos folyamatok által meghatározott tendenciákat. Az egyedi tényezők szerepe a látogatók száma tekintetében némileg nagyobb, mint a költségek esetében.

5. ábra

Az átutazási céllal Magyarországra látogatók számában 2009 és 2013 között bekövetkezett változás tényezői

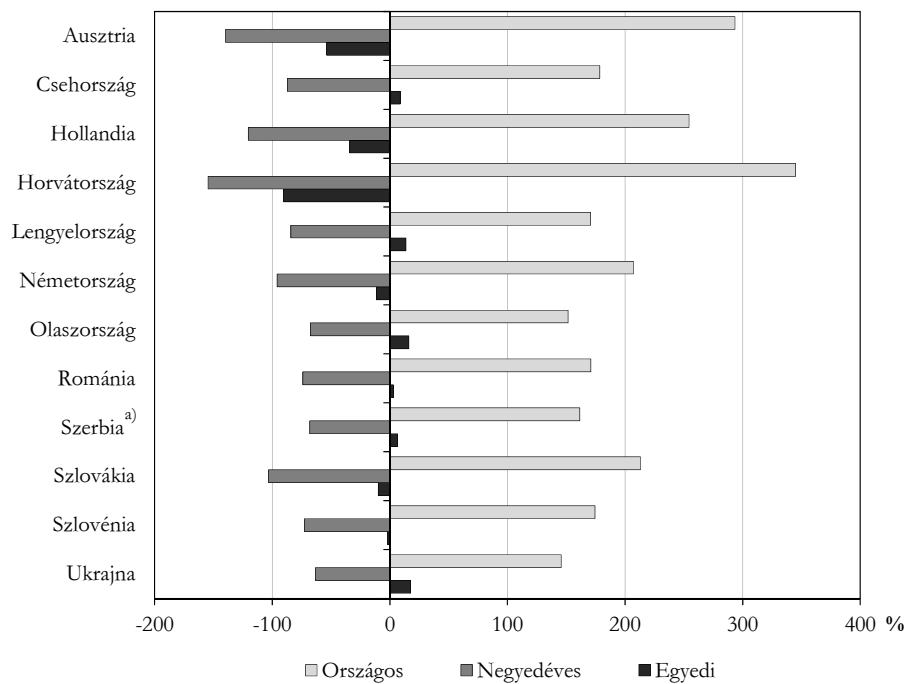
Factors of the change in the number of people visiting Hungary
for transit purposes between 2009 and 2013

a) Montenegróval és Koszovóval együtt.

6. ábra

**Az átutazási céllal Magyarországra látogatók költségében
2009 és 2013 között bekövetkezett változás tényezői**
Factors of the change in the spending of people visiting Hungary
for transit purposes between 2009 and 2013

a) Montenegróval és Koszovóval együtt.

Megvizsgáltuk azt is, hogy az egy főre jutó költség mennyiben függ attól, hogy az adott átutazó mely időszakban (negyedévben) utazik át hazánkon, illetve mennyiben attól, hogy mely ország állampolgára.

A 11. táblázatban a bevétel-többlet/hiány oszlopnál azon országok mellett szerepel 100, ahol a vizsgált országok átlagánál magasabb volt a fajlagos költség 2013-ban. Értelemszerűen ott szerepel -100, ahol az alacsonyabb volt az átlagnál. Megállapítható, hogy az egy látogatóra jutó költséget leginkább az határozza meg, hogy a látogató honnan, mely kibocsátó országból érkezik. Erre utal, hogy abszolút értékben a területiség hatása a legtöbb ország esetében fontosabb, mind a negyedéves struktúráé.

11. táblázat

A bevételtöbblet/-hiány és összetevői az átutazók körében, 2013

Revenue surplus/deficit and its components among transit travellers, 2013

Ország	Bevétel-többlet/-hiány	Területi	Negyedéves
Ausztria	-100,0	-101,1	1,1
Bulgária	100,0	90,7	9,3
Csehország	-100,0	-18,5	-81,5
Hollandia	100,0	125,0	-25,0
Horvátország	-100,0	-103,8	3,8
Lengyelország	-100,0	-60,1	-39,9
Németország	100,0	103,9	-3,9
Olaszország	100,0	99,4	0,6
Románia	100,0	-263,1	363,1
Szerbia ^{a)}	-100,0	-104,5	4,5
Szlovákia	-100,0	-90,0	-10,0
Szlovénia	-100,0	-100,3	0,3
Ukrajna	100,0	98,5	1,5

a) Montenegróval és Koszovóval együtt.

A 12. táblázat szerint az egy látogatóra jutó költség Ukrajna, Németország és Bulgária állampolgárai esetében haladja meg legnagyobb mértékkel az átlagost. Ezzel ellentétben Szerbia (Montenegróval és Koszovóval együtt), valamint Szlovákia és Horvátország jellemezhető a legalacsonyabb fajlagos költséssel. Az adott országhoz köthető helyi okok befolyásolják elsősorban Ukrajna, Németország és Bulgária átutazó állampolgárai körében pozitívan az egy látogatóra jutó költsést, míg Szerbia (Montenegróval és Koszovóval együtt), valamint Szlovákia és Horvátország esetében negatív. A negyedéves összetétel, vagyis a magas átlagos egy főre jutó költséssel rendelkező negyedév(ek) felülreprezentáltsága Románia, Bulgária, valamint Szerbia (Montenegróval és Koszovóval együtt) állampolgárait jellemző. Ezzel ellentétes tendencia figyelhető meg a Lengyelországból, a Szlovákiából és a Csehországból induló és Magyarországon átutazók esetében.

12. táblázat

**A bevétel-többlet/-hiány és összetevőinek szerepe
az átutazók körében, 2013**

Revenue surplus/deficit and the role of
its components among transit travellers, 2013

Ország	A bevétel-többlet/ -hiány szerepe		A területiség szerepe		A negyedéves összetétel szerepe	
	pozitív	negatív	pozitív	negatív	pozitív	negatív
Ausztria	0,0	12,8	0,0	13,3	1,5	0,0
Bulgária	21,3	0,0	19,9	0,0	20,1	0,0
Csehország	0,0	2,4	0,0	0,5	0,0	20,0
Hollandia	1,5	0,0	1,9	0,0	0,0	3,7
Horvátország	0,0	14,5	0,0	15,5	5,5	0,0
Lengyelország	0,0	10,5	0,0	6,5	0,0	42,6
Németország	23,4	0,0	25,1	0,0	0,0	9,3
Olaszország	11,0	0,0	11,2	0,0	0,6	0,0
Románia	1,4	0,0	0,0	3,9	52,9	0,0
Szerbia ^{a)}	0,0	27,2	0,0	29,3	12,6	0,0
Szlovákia	0,0	24,0	0,0	22,2	0,0	24,4
Szlovénia	0,0	8,6	0,0	8,9	0,2	0,0
Ukrajna	41,4	0,0	42,0	0,0	6,5	0,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

a) Montenegróval és Koszovóval együtt.

A Magyarországra átutazási céllal látogatók utazásának szezonálisát is megvizsgáltuk. A szezonálisitást a legmagasabb és a legalacsonyabb értékkel rendelkező negyedév hányadosának számításával számszerűsítettük. Megállapíthatjuk, hogy a vizsgált országok körében 2009 és 2013 között a szezonális mértéke csökkent. Az átutazóforgalmon belül a lengyel, a szlovák és a holland állampolgárok mutatják a legnagyobb, míg a bolgár, a román és a horvát állampolgárok a legkisebb szezonálisitást.

13. táblázat

A legmagasabb és a legalacsonyabb látogatószámú negyedévek hányadosa

Quotient of the quarters with the highest and lowest number of visitors

Ország	2009	2010	2011	2012	2013
Ausztria	4,6	3,1	4,0	2,3	2,3
Bulgária	–	–	1,7	1,7	1,4
Csehország	11,4	12,5	14,1	13,4	7,2
Hollandia	9,7	12,9	11,1	16,0	8,5
Horvátország	1,5	1,5	1,9	1,2	1,8
Lengyelország	11,3	8,7	11,1	8,0	9,7
Németország	3,6	4,7	3,8	3,7	3,4
Olaszország	2,1	2,3	2,3	2,7	2,4
Románia	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8
Szerbia ^{a)}	1,3	1,8	2,1	1,9	2,4
Szlovákia	10,5	11,1	21,5	9,0	7,4
Szlovénia	1,2	1,7	133,4	1,7	2,9
Ukrajna	1,7	1,6	2,6	1,7	2,0

a) Montenegróval és Koszovóval együtt.

Következtetések

Kutatásunk legfontosabb célja az volt, hogy korábbi tanulmányunk (Kincses et al. 2014) kutatási eredményein alapulva ráirányítsuk a figyelmet az átutazó turizmus szerepére és adatokkal igazoljuk annak jelentőségét. Vizsgálataink egyértelműen bizonyítják azt, hogy a téma viszonylagos szakirodalmi elhanyagoltsága ellenére mégis tudományos igényű elemzést igényel. Ezt bizonyítja, hogy a Magyarországra érkező külföldiek költési összetételében az átutazók részesedése jelentős, és költségeik folyamatosan nőnek. 2009 és 2013 között az átutazók motivációi némileg átalakultak, a klaszterikus célokat újak váltották fel. Ezekre a turisztikai szakmának és a gazdasági döntéshozatalnak is érdemes felkészülnie.

Vizsgálataink is igazolták, hogy az átutazásnak legfontosabb költéstípusai az üzemanyag-vásárlás és a vendéglátóhelyi étkezés. A Magyarországon átutazó látogatók közül Románia, Szerbia (Montenegróval és Koszovóval együtt), valamint Bulgária állampolgárainak részesedése a legnagyobb. A vizsgált időszakban az átutazó külföldiek kiadása és száma is enyhén emelkedett. Viszont az egy látogatóra jutó kiadások csökkentek. Kijutottunk, hogy ennek oka az országok közötti átrendeződésben keresendő.

Rámutatunk arra, hogy az átutazásra fordított költségek változása tekintetében az egyes országokhoz való tartozás sokkal fontosabb annál, mint az, hogy milyen szervezetben költik el pénzüket hazánkban az átutazók. Emellett azt is megállapítottuk, hogy az átutazás legfontosabb folyamatai nem az átutazók negyedéves szerkezetének alakulásától, illetve a kibocsátó országok speciális jellemzőitől függenek, hanem alap-

vetően az általános európai trendektől, illetve a Magyarország által az átutazók számára biztosított feltételektől. Ezeket az európai trendeket folyamatosan követve – véleményünk szerint – szükséges, hogy a hazai turisztikai élet minden szereplője megfelelő döntéseket hozzon annak érdekében, hogy az átutazó turizmus gazdasági előnyeiből minél nagyobb mértékben részesedhessen, illetve annak kedvezőtlen hatásait minél nagyobb mértékben elkerülhesse.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány elkészítését lehetővé tevő kutatást az OTKA K 100953 projektje támogatta.

IRODALOM

- ANDRIKOPOLOUS, A. B. J.–CARVALHO, E. (1990). Shift-share analysis and the potential for predicting regional growth patterns: some evidence for the region of Quebec, Canada *Growth and Change* 21 (1): 1–10.
- BAKIC, O. (1988): Yugoslavian tourism – strategic planning of destination product *Tourism Management* 9 (2): 145–151.
- BÖHLER, S.–GRISCHKAT, S.–HAUSTEIN, S.–HUNECKE, M. (2006): Encouraging environmentally sustainable holiday travel *Transportation Research Part A: Policy and Practice* 40 (8): 652–670.
- COOPER, CH.–HALL, M. (2016): *Contemporary tourism – an international approach* Goodfellow Publishers Limited, Oxford.
- DE CANTIS, S.–PARROCO, A.–FERRANTE, M.–VACCINA, F. (2015): Unobserved tourism *Annals of Tourism Research* 50: 1–18.
- FILIMONAU, V.–DICKINSON, J.–ROBBINS, D. (2014): The carbon impact of short-haul tourism: a case study of UK travel to Southern France using life cycle analysis *Journal of Cleaner Production* 64 (1): 628–638.
- FUCHS, M.–RIJKEN, L.–PETERS, M.–WEIERMAIR, K. (2000): Modelling Asian incoming tourism: a shift-share approach *Asia Pacific Journal of Tourism Research* 5 (2): 1–10.
- GOPALAN, R.–NARAYAN, B. (2010): Improving customer experience in tourism: A framework for stakeholder collaboration *Socio-Economic Planning Sciences* 44 (2): 100–112.
- GRAHAM, A. (2009): How important are commercial revenues to today's airports? *Journal of Air Transport Management* 15 (3): 106–111.
- GREEN, F. (1978): Recreation vehicles – a perspective *Annals of Tourism Research* 5 (4): 429–439.
- HALL, D. (1998): Tourism development and sustainability issues in Central and South-eastern Europe *Tourism Management* 19 (5): 423–431.
- HOUSTON, D. B. (1967): The shift and share analysis of regional growth: a critique *Southern Economic Journal* 33 (4): 577–581.
- JOHNSON, M. (1995): Czech and Slovak tourism – patterns, problems and prospects *Tourism Management* 16 (1): 21–28.
- KINCSES, Á.–MICHALKÓ, G.–TÓTH, G. (2014): A Magyarország átutazó forgalmában érintett települések lehatárolása *Területi Statisztika* 54 (3): 237–252.
- LAVIOLETTE, P. (2016): Why did the Anthropologist Cross the Road? Hitch-Hiking as a Stochastic Modality of Travel *Ethnos* 81 (3): 379–401

- LOHMANN, G.–ALBERS, S.–KOCH, B.–PAVLOVICH, K. (2009): From hub to tourist destination – An explorative study of Singapore and Dubai's aviation-based transformation *Journal of Air Transport Management* 15 (5): 205–211.
- MALONE, J.–BRIGANTIC, R.–MULLER, G.–GADGIL, A.–DELP, W.–MCMAHON, B.–LEE, R.–KULESZ, J.–MIHELIC, M. (2009): U.S. airport entry screening in response to pandemic influenza: Modeling and analysis *Travel Medicine and Infectious Disease* 7 (4): 181–191.
- MICHALKÓ, G. (2012): *Turizmológia* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MICHALKÓ, G.–RÁTZ, T. (2013): Rejtett dimenziók a Kárpát-medence turizmusában In: FRISNYÁK, S.–GÁL, A. (szerk.): *Kárpát-medence: természet, társadalom, gazdaság* pp. 463–476., Bocskai István Gimnázium – Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet, Szerencs – Nyíregyháza.
- MICHAUD, A. (1991): A social anthropology of tourism in Ladakh, India *Annals of Tourism Research* 18 (4): 605–621.
- PARROCO, A.–VACCINA, F.–DE CANTIS, S.–FERRANTE, M. (2012): Multi-destination trips and tourism statistics: empirical evidences in Sicily. Economics: The Open-Access *Open-Assessment E-Journal* 6 (2012-44): 1–27.
- PRAGER, F.–ROSE, A.–WEI, D.–ROBERTS, B.–BASCHNAGEL, CH. (2015): Economy-wide impacts of reduced wait times at U.S. international airports *Research in Transportation Business & Management* 16: 112–120.
- RÁTZ, T. (2004): *European Tourism* Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.
- SCHIEFELBUSCH, M.–JAIN, A.–SCHAFFER, T.–MÜLLER, D. (2007): Transport and tourism: roadmap to integrated planning developing and assessing integrated travel chains *Journal of Transport Geography* 15 (2): 94–103.
- SELTING, A. C.–LOVERIDGE, S. (1992): *A summary of the literature on shift-share analysis* Department of Agricultural and Applied Economics, University of Minnesota College of Agriculture St. Paul, Minnesota USA.
- SIRAKAYA, E.–CHOI, H. S.–VAR, T. (2002). Shift-share analysis in tourism: examination of tourism development change in a region *Tourism Economics* 8 (3): 303–324
- STEVENS, B. H.–MOORE, C. L. (1980): A critical review of the literature on shift-share as a forecasting technique *Journal of Regional Science* 20 (4): 419–437.
- SUH, Y.–MCAVOY, L. (2005): Preferences and trip expenditures – a conjoint analysis of visitors to Seoul, Korea *Tourism Management* 26 (3): 325–333.
- TOH, R. S.–KHAN, H.–LIM, L. L. (2004). Two-stage shift-share analyses of tourism arrivals and arrivals by purpose of visit: the Singapore experience *Journal of Travel Research* 43 (1): 57–66.
- UNWTO 2015: *Tourism Highlights 2015* UNWTO, Madrid.
- VOLO, S.–GIAMBALVO, O. (2008): Tourism Statistics: Methodological Imperatives and Difficulties: The Case of Residential Tourism in Island Communities *Current Issues in Tourism* 11 (4): 369–380.
- WYNEN, J. (2013): Explaining travel distance during same-day visits *Tourism Management* 36: 133–140.
- YASIN, M.–ALAVI, J.–SOBRAL, F.–LISBOA, J. (2004). A shift-share analysis approach to understanding the dynamic of the Portuguese tourism market *Journal of Travel and Tourism Marketing* 17 (4): 11–22.
- YOUSUF, M.–BACKER, E. (2015): A content analysis of Visiting Friends and Relatives (VFR) travel research *Journal of Hospitality and Tourism Management* 25: 1–10.